

Dağıtım: Genel
22 Ağustos 2023

Orijinal dil: İngilizce**

Çocuk Hakları Komitesi

İklim değişikliği odağında çocuk hakları ve çevre hakkında 26 No'lu (2023) Genel Yorum*

I. Giriş

1. İklim acil durumunun, biyolojik çeşitlilikte yaşanan düşüşün ve her yerde görülen kirliliğin yol açtığı üçlü gezegen krizinin kapsamı ve büyüklüğü, dünya genelinde çocuk haklarına yönelik acil ve sistemik bir tehdittir. Doğal kaynakların sürdürülebilir olmayan şekilde çıkarılması ve kullanılmasıyla birlikte çevre kirliliği ve atık yoluyla yaygınlaşan kirlenme, iklim değişikliğini körükleyerek su, hava ve topraktaki toksik kirliliği artırarak, okyanusların asitlenmesine neden olarak ve biyolojik çeşitliliğin yanı sıra tüm yaşamları sürdüren ekosistemleri yok ederek doğal çevre üzerinde derin bir etki yaratmıştır.

2. Çocukların bahsi geçen krizlere dikkat çekme çabaları, bu genel yorumun hazırlanmasının arkasındaki motivasyon olmuş ve genel yorumun hazırlanmasına ivme kazandırmıştır. Komite, çocuk hakları ve çevre hakkında 2016 yılındaki gerçekleştirilen genel tartışma gününde çocukların katkılarında kayda değer ölçüde faydalanmıştır. 11-17 yaşları arasındaki 12 danışmandan oluşan, bu konuya özel ve çok çeşitli çocuk danışma ekibi; çevrimiçi anketler, odak grup görüşmeleri ve bireysel düzeyde yürütülen ulusal ve bölgesel istişarelerde 121 ülkeden 16.331 çocuğun katkısıyla genel yorum için gerçekleştirilen istişare sürecini desteklemiştir.

3. İstişarelere katılan çocuklar, çevresel bozulma ve iklim değişikliğinin kendi yaşamları ve toplulukları üzerindeki olumsuz etkileri hakkında bilgi vermişlerdir. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama haklarını da şu ifadelerle savunmuşlardır: “Çevre bizim hayatımızdır.” “Yetişkinler deneyimleyemeyecekleri gelecek için kararlar almayı bırakmalılar. Hayatlarımız söz konusu olduğundan, iklim değişikliğine yönelik çözümlerin temel aktörleri biziz.” “[Yetişkinlere], bizim gelecek nesiller olduğumuzu söylemek, gezegeni yok ettikleri takdirde nerede yaşayacağımızı sormak isterim!”¹

4. Çocuk insan hakları savunucuları, değişimin temsilcileri olarak, insan haklarına ve çevrenin korunmasına tarihi nitelikte katkılarda bulunmuştur. Bu çocukların statüleri tanınmalı ve küresel ölçekte çevresel zararlarla mücadeleye yönelik acil ve kararlı tedbirlere ilişkin talepleri yerine getirilmelidir.

5. Bu genel yorum iklim değişikliği odaklı olsa da, uygulanması herhangi bir çevresel meseleyle sınırlanmamalıdır. Nitekim gelecekte, örneğin teknolojik ve ekonomik gelişme ve sosyal değişimle bağlantılı yeni çevresel zorluklar ortaya çıkması olasıdır. Devletler, bu genel yorumun başta çocuklar olmak üzere ilgili tüm paydaşlara geniş çapta yaygınlaştırılmasını ve yaşa uygun ve erişilebilir versiyonları da dahil olmak üzere birden fazla dil ve formatta sunulmasını sağlamalıdır.

* Komite tarafından, doksan üçüncü oturumda (8-26 Mayıs 2023) kabul edilmiştir.

**Gayriresmi çevirisi UNICEF Türkiye Ofisi tarafından yapılmıştır.

¹ Bkz. <https://childrightsenvironment.org/reports/>.

A. Çevrenin korunmasında çocuk hakları temelli yaklaşım

6. Çevre konusunda çocuk hakları temelli bir yaklaşımın uygulanması, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve İhtiyari Protokoller kapsamındaki tüm çocuk haklarının tam olarak dikkate alınmasını gerektirir.

7. Çocuk hakları temelli bir yaklaşımda, çocuk haklarının hayata geçirilmesi süreci, sonuç kadar önemlidir. Hak sahipleri olarak çocuklar, çevresel zararlardan kaynaklanan hak ihlallerinden korunma, çevre aktörleri olarak tanınma ve tam saygı görme hakkına sahiptir. Böyle bir yaklaşım benimsenirken, dezavantajlı durumdaki çocukların haklarından yararlanırken ve haklarını talep ederken karşılaştıkları çoklu engellere özellikle dikkat gösterilir.

8. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hem başlı başına bir insan hakkıdır hem de geniş bir yelpazedeki çocuk haklarından tam olarak yararlanılabilmesi için gereklidir. Buna karşın, iklim krizinin sonuçları da dahil olmak üzere çevresel bozulma, özellikle kırılgan durumdaki çocuklar veya iklim değişikliğine yüksek düzeyde maruz kalan bölgelerde yaşayan çocuklar için bu haklardan yararlanmayı olumsuz yönde etkilemektedir. Çocukların ifade özgürlüğü, barışçıl toplanma ve örgütlenme, bilgi edinme ve eğitim, katılım ve sesini duyurma ve etkili yasal yollara başvurma haklarını kullanmaları, haklarla daha uyumlu ve dolayısıyla daha iddialı ve etkili çevre politikalarıyla sonuçlanabilir. Bu sayede, çocuk hakları ve çevrenin korunması verimli bir döngü oluşturur.

B. İnsan hakları ve çevreye ilişkin uluslararası hukukun gelişimi

9. Sözleşme, Devletlerin çevre kirliliğinin tehlikelerini ve risklerini göz önünde bulundurarak hastalık ve yetersiz beslenmeyle mücadeleye yönelik tedbirler almakla yükümlü olduğu Madde 24 (2) (c) ve çocukların eğitiminde doğal çevreye saygının geliştirilmesini sağlamaları gerekliliğini içeren Madde 29 (1) (e) ile çevre sorunlarına açıkça değinmektedir. Sözleşme'nin kabul edilmesinden bu yana, çocuk hakları ile çevre koruma arasındaki geniş kapsamlı karşılıklı bağlantılar giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Benzeri görülmemiş çevresel krizler ve bunun sonucunda çocuk haklarının hayata geçirilmesinde ortaya çıkan zorluklar, Sözleşme'nin dinamik bir şekilde yorumlanmasını gerektirmektedir.

10. Komite, şu hususlar da dâhil olmak üzere kendi yorumuyla ilgili çabaların bilincindedir: (a) temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkının Genel Kurul² ve İnsan Hakları Konseyi³ tarafından tanınması; (b) insan hakları ve çevreye ilişkin çerçeve ilkeler;⁴ (c) Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Paris Anlaşması gibi uluslararası çevre hukuku kapsamındaki mevcut ve geliştirilen normlar, ilkeler, standartlar ve yükümlülükler; (d) insan hakları ve çevre arasındaki ilişkiyi tanıyan bölgesel düzeydeki hukuki gelişmeler ve içtihatlar ve (e) devletlerin büyük çoğunluğu tarafından uluslararası anlaşmalarda, bölgesel ve ulusal mahkemelerin içtihatlarında, ulusal anayasalarda, kanunlarda ve politikalarda temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkının belli bir şekilde tanınması.⁵

C. Nesiller arası hakkaniyet ve gelecek nesiller

11. Komite, istişarelere katılan çocuklar tarafından ağırlıklı olarak atıfta bulunulan nesiller arası hakkaniyet ilkesini ve gelecek nesillerin menfaatlerini tanıır. Dünya üzerinde yaşayan çocukların haklarına derhal ve acilen dikkat gösterilmesi gerekirken, dünyaya gelmeye devam edenlerin de insan haklarından azami ölçüde yararlanma hakları bulunmaktadır. Devletler, Sözleşme kapsamında çevreyle ilgili acil yükümlülüklerinin ötesinde, şu anda yaptıkları eylem veya ihmallerin sonucunda ortaya çıkan ve tam sonuçları yıllar hatta on yıllar boyunca görülemeyebilecek, öngörülebilir tehditlerin sorumluluğunu da taşırlar.

² Genel Kurul kararı 76/300.

³ İnsan Hakları Konseyi kararı 48/13.

⁴ A/HRC/37/59, ek.

⁵ Bkz. A/HRC/43/53.

D. Amaçlar

12. Komite, bu genel yorum ile aşağıdakileri amaçlamaktadır:
- (a) İklim değişikliği odağında, çevresel bozulmanın çocuk haklarının kullanılması üzerindeki olumsuz etkilerinin acilen ele alınması gerektiğini vurgulamak;
 - (b) Çevresel korumada geçerli olan çocuk haklarına ilişkin bütünsel bir anlayışı teşvik etmek;
 - (c) Devletlerin Sözleşme'ye dair yükümlülüklerini açıklığa kavuşturmak ve iklim değişikliği odağında, çevresel zarara yönelik yasal, idari ve diğer uygun tedbirler konusunda yetkili rehberlik sağlamak.

II. Sözleşme kapsamında çevreyle ilişkili belirli haklar

13. Tüm insan hakları gibi çocuk hakları da bölünemez, birbirine bağımlı ve birbiriyle ilişkilidir. Bazı haklar çevresel bozulma nedeniyle özellikle tehdit altındadır. Diğer haklar, çocukların çevreyle ilişkili haklarının korunmasında önemli bir rol oynar. Örneğin eğitim hakkı, her iki boyutu da barındıran bir haktır.

A. Ayrımcılığa uğramama hakkı (Madde 2)

14. Devletlerin hem doğrudan hem de dolaylı çevresel ayrımcılığı etkili bir şekilde önleme, bunlara karşı koruma sağlama ve bunlara yönelik çözüm yolları sunma yükümlülüğü bulunmaktadır. Genel olarak çocuklar, özel olarak da belirli çocuk grupları, ayrımcılığın çoklu ve kesişen biçimleri nedeniyle haklarından yararlanma konusunda giderek artan engellerle karşılaşmaktadır; bunlar arasında Sözleşme'nin 2'nci maddesi kapsamında özellikle yasaklananlar ve maddede atıfta bulunulan 'diğer statüler' yer almaktadır. Çevresel zarar, özellikle yerli çocuklar, azınlık gruplara mensup çocuklar, engelli çocuklar ve afete yatkın veya iklim açısından dezavantajlı ortamlarda yaşayan çocuklar olmak üzere belirli çocuk grupları üzerinde ayrımcı bir etkiye sahiptir.

15. Devletler, çevreyle ilişkili zararın çocuklar üzerindeki farklı etkilerini belirlemek ve kesişen noktaları daha iyi anlamak üzere ayrıştırılmış veri toplamalı, en fazla risk altında olan çocuk gruplarına özel önem göstermeli ve gerektiği şekilde özel tedbirler ve politikalar hayata geçirmelidir. Devletler, çevresel meselelerle ilgili tüm yasa, politika ve programların içerik veya uygulamalarının, çocuklara yönelik kasıtlı veya kasıtsız ayrımcılık içermemesini sağlamalıdır.

B. Çocuğun yüksek yararı (Madde 3)

16. Çevreyle ilgili kararlar genellikle çocukları ilgilendirir ve kanunlar, yönetmelikler, politikalar, standartlar, yönergeler, planlar, stratejiler, bütçeler, uluslararası anlaşmalar ve kalkınma yardımı da dahil olmak üzere çevresel kararların kabulünde ve uygulanmasında çocuğun yüksek yararı öncelikli olarak dikkate alınmalıdır. Çevreyle ilgili bir kararın çocuklar üzerinde önemli etki yaratabileceği durumlarda, çocukların etkili ve anlamlı katılımlarına fırsatlar sağlayan, çocukların yüksek yararının değerlendirilip belirlenebileceği daha ayrıntılı bir prosedürün yürütülmesi uygun olacaktır.

17. Çocuğun yüksek yararının belirlenmesi, çevresel zarar bağlamında çocukları benzersiz bir şekilde risk altında bırakan özel koşulların değerlendirilmesini içermelidir. Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinin amacı; temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkı da dahil olmak üzere tüm haklardan tam ve etkili biçimde yararlanılmasını sağlamaktır.

Devletler çocukları yalnızca çevresel zararlara karşı korumakla kalmamalı, aynı zamanda gelecekte karşılaşılabilecek risk ve zarar olasılığını da dikkate alarak onların iyilik halini ve gelişimini de güvence altına almalıdır.⁶

18. Uygulamaya yönelik tüm tedbirlerin benimsenmesinde ayrıca çocuğun yüksek yararının öncelikli düşünce olmasını sağlayacak bir usul izlenmelidir. Çocuk haklarına ilişkin bir etki değerlendirmesi, önerilen herhangi bir politika, mevzuat, yönetmelik, bütçe veya çocuklarla ilgili diğer idari kararlar gibi tüm uygulama tedbirlerinin çevresel etkilerini değerlendirmek için kullanılmalı ve tedbirlerin çocuk hakları üzerindeki etkisine ilişkin sürekli izleme ve değerlendirmeyi tamamlamalıdır.

19. Çocuğun yüksek yararı ile diğer menfaatler ve haklar arasındaki olası çatışmalar, tüm tarafların menfaatleri dikkatli bir şekilde dengelenerek, durum özelinde çözüme kavuşturulmalıdır. Karar alıcılar, ilgili herkesin haklarını ve menfaatlerini analiz etmeli ve tartmalı, çocuğun yüksek yararının önceliğine uygun ağırlığı vermelidir. Devletler, çevresel kararların tek tek makul görünüp, daha kısa bir zaman diliminde toplu olarak mantıksız hale gelebileceği ihtimalini, bu kararların çocuklara yaşamları boyunca vereceği zararın tamamını göz önünde bulundurarak dikkate almalıdır.

C. Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı

20. Yaşam hakkı; yoksulluk, eşitsizlik ve çatışma gibi bu hakkın hayata geçirilmesini engelleyen diğer temel sorunlarla yakından bağlantılı olan iklim değişikliği, kirlilik ve biyolojik çeşitlilik kaybı da dâhil olmak üzere çevresel bozulma nedeniyle tehdit altındadır.. Devletler, çocukların öngörülebilir erken veya doğal olmayan ölümlerden ve yaşamlarına yönelik, iş dünyası aktörlerinin faaliyetlerinin yanı sıra eylem ve ihmallerinden kaynaklanabilecek tehditlerden korunmalarını ve onurlu bir yaşam sürme hakkından yararlanmalarını sağlamak üzere olumlu tedbirler almalıdır.⁷ Bu tedbirler arasında, örneğin, hava ve su kalitesi, gıda güvenliği, kurşuna maruz kalma ve sera gazı emisyonları ile ilgili çevre standartlarının ve çocukların yaşam hakkını koruyan tüm diğer yeterli ve gerekli çevresel tedbirlerin benimsenmesi ve etkili bir şekilde uygulanması yer almaktadır.

21. Devletlerin Sözleşme'nin 6'ncı maddesi kapsamındaki yükümlülükleri, yaşam hakkına doğrudan tehdit oluşturabilecek çevresel koşullardan kaynaklanan yapısal ve uzun vadeli zorluklar için de geçerlidir ve bu koşulların üstesinden gelmek, örneğin temel ihtiyaçların karşılanması ve sağlıklı ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunması için gereken kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi uygun tedbirlerin alınması ile mümkündür. Çevre koşullarından kaynaklanan çocuk ölümlerinin önlenmesi ve azaltılması ile dezavantajlı durumdaki gruplar için özel koruma tedbirlerine ihtiyaç vardır.

22. Çevresel bozulma; yerinden edilme, kıtlık ve artan şiddet nedeniyle çocukların silahlı çatışmalarda ağır hak ihlalleriyle karşı karşıya kalma riskini arttırmaktadır. Silahlı çatışma bağlamında Devletler, uluslararası taahhütlere uygun olarak, patlamamış mühimmat ve biyolojik, kimyasal ve nükleer silah geliştirilmesini veya muhafaza edilmesini yasaklamalı ve kalıntıların bulunduğu alanların temizlenmesini sağlamalıdır.

23. Çevresel bozulma, Sözleşme kapsamındaki pek çok hakkı da etkileyecek şekilde, çocukların tam gelişim potansiyellerine ulaşma kabiliyetlerini tehlikeye atmaktadır. Çocukların gelişimi, yaşadıkları çevreyle iç içedir. Sağlıklı bir çevrenin gelişim açısından faydaları arasında, açık hava etkinliklerini deneyimleme ve hayvanlar alemi de dahil olmak üzere doğal ortamlarla etkileşime girme ve bu ortamlarda oynama fırsatlarıyla ilişkili faydalar yer alır.

24. Küçük çocuklar, kendilerine özgü faaliyet kalıpları, davranışları ve fizyolojileri nedeniyle çevresel tehlikelere karşı özellikle hassastırlar. Artan hassasiyet nedeniyle, gelişim sırasında düşük seviyelerde bile olsa toksik kirleticilere maruz kalmak beynin, organların ve bağışıklık sisteminin olgunlaşma süreçlerini kolayca bozabilir ve bazen belli bir bekleme döneminden sonra çocukluk döneminde ve sonrasında hastalık ve bozukluklara neden olur. Çevresel kirleticilerin etkileri gelecek nesillerde bile devam edebilir.

⁶ Çocuğun yüksek yararının öncelikli olarak dikkate alınması hakkına ilişkin 14 sayılı (2013) Genel Yorum (2013), paragraf 16 (e), 71 ve 74.

⁷ İnsan Hakları Komitesi, 36 sayılı (2018) genel yorum, paragraf 62.

Devletler, yaşamın erken dönemlerinde toksik maddelere maruz kalmanın ve kirliliğin etkilerini sürekli ve açık bir şekilde dikkate almalıdır.

25. Devletler, çocukluğun her aşamasını, her aşamanın sonraki olgunlaşma ve gelişme aşamaları açısından önemini ve çocukların her aşamada değişen ihtiyaçlarını tanımalıdır. Gelişme hakkı için en uygun ortamı yaratmak amacıyla Devletler, farklı yaşlardaki çocukların hayatta kalmaları, tam potansiyellerine ulaşacak şekilde gelişmeleri için gereken tüm faktörleri açık ve tutarlı bir şekilde dikkate almalı ve yaşam boyunca geniş çeşitlilikteki çevresel belirleyicileri ele alan kanıta dayalı müdahaleler tasarlamalı ve uygulamalıdır.

D. Dinlenilme hakkı (Madde 12)

26. Çocuklar çevreyle ilgili meseleleri, yaşamları için son derece önemli olarak tanımlamaktadır. Çocukların sesi, çevrenin korunması için kuvvetli bir küresel güçtür ve görüşleri, çevresel konularda tüm düzeylerdeki karar alma süreçlerine konuyla ilgili bakış açıları ve deneyimler katmaktadır. Çocuklar, erken yaşlardan itibaren bile, örneğin çevresel tehlikelere yönelik erken uyarı sistemlerinin etkinliği gibi konularda paha biçilmez bilgiler sağlayarak çevresel çözümlerin kalitesini arttırabilirler. Yaşamlarını temelden şekillendiren önemli ve uzun vadeli çevresel zorlukları ele almayı amaçlayan tedbirlerin tasarlanması ve uygulanmasında çocukların görüşleri proaktif bir şekilde alınmalı ve bunlara gereken ağırlık verilmelidir. Sanat ve müzik gibi yaratıcı ifade araçları, çocuklar tarafından katılım ve görüşlerini ifade etmek için kullanılabilir. Engelli çocuklar, azınlık gruplara mensup çocuklar ve hassas bölgelerde yaşayan çocuklar gibi dezavantajlı durumlardaki çocukların, seslerini duyurma haklarını kullanabilecek şekilde güçlenmeleri için ek destek ve özel stratejiler gerekebilir. Dijital ortam ve araçlar, çocuklarla yapılan istişareleri zenginleştirebilir ve kolektif savunuculuk da dahil olmak üzere, dijital kapsayıcılıkla ilgili zorluklara gereken özen gösterilerek dikkatli bir şekilde kullanılması halinde, çocukların çevresel konulara etkili bir şekilde dahil olma kapasitelerini ve fırsatlarını arttırabilir.⁸

27. Devletler, çocukların görüşlerinin düzenli olarak dinlenmesi ve onları etkileyebilecek mevzuat, politika, yönetmelik, proje ve faaliyetlere ilişkin çevresel karar alma süreçlerinin her aşamasında yaşa uygun, güvenli ve erişilebilir mekanizmaların yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde mevcut olmasını sağlamalıdır. Ücretsiz, aktif, anlamlı ve etkili katılım için çocuklara çevre ve insan hakları eğitimi, yaşlarına uygun ve erişilebilir bilgi, yeterli zaman ve kaynak ile destekleyici ve elverişli bir ortam sağlanmalıdır. Çocuklar, çevreyle ilgili istişarelerin sonuçları hakkında bilgi edinmeli, görüşlerinin nasıl dikkate alındığına ilişkin geri bildirim almalı ve çevre bağlamında seslerini duyurma hakları göz ardı edildiğinde çocuklara duyarlı şikâyet prosedürlerine ve yasal yollara erişebilmelidirler.

28. Uluslararası düzeyde, Devletler, hükümetlerarası kuruluşlar ve uluslararası sivil toplum kuruluşları, çocuk derneklerinin ve çocukların liderliğindeki kuruluşların veya grupların çevresel karar alma süreçlerine katılımını kolaylaştırmalıdır. Devletler, çocukların dinlenilme haklarına ilişkin yükümlülüklerinin, müzakereler ve uluslararası çevre hukuku belgelerinin uygulanması da dahil olmak üzere, uluslararası çevresel karar alma süreçlerine dahil edilmesini sağlamalıdır. Gençlerin çevresel karar alma süreçlerine katılımını arttırmaya yönelik çabalar, çocukları da kapsamalıdır.

E. İfade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü (Madde 13 ve 15)

29. Dünyanın dört bir yanındaki çocuklar, iklim değişikliğinin sonuçlarına dikkat çekmek de dahil olmak üzere, çevreyi korumak amacıyla bireysel ve toplu olarak harekete geçmektedir. Devletler, çocukların haklarını etkili bir şekilde kullanabilecekleri güvenli ve elverişli bir ortam ile yasal ve kurumsal çerçeve sağlamak da dahil olmak üzere, çocukların çevreyle ilgili olarak ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü haklarına saygı gösterecek ve bunları koruyacaktır. Çocukların ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü hakları, kanuna uygun olarak getirilen ve demokratik bir toplumda gerekli olan kısıtlamalar dışında hiçbir kısıtlamaya tabi tutulamaz.

⁸ Dijital ortamla ilgili çocuk haklarına ilişkin 25 sayılı (2021) Genel Yorum, paragraf 16 ve 18.

30. Çevresel insan hakları savunucuları da dahil olmak üzere, ifade özgürlüğü haklarını kullanan veya çevresel konularla ilgili protestolara katılan çocuklar sıklıkla tehdit, korkutma, taciz ve diğer ciddi misillemelerle karşı karşıya kalmaktadır. Devletlerin, okullarda ve diğer ortamlarda insan haklarını savunmak amacıyla çocuklar tarafından düzenlenen girişimler için güvenli ve güçlendirici bir ortam sağlayarak çocukların haklarını koruması gerekmektedir. Devletler, polis gibi Devlet aktörleri ve öğretmenler dahil diğer paydaşlar, çocukların medeni ve siyasi hakları konusunda, çocukların bu haklardan güvenli bir şekilde yararlanabilmelerini sağlayacak tedbirleri de içeren eğitim almalıdır. Devletler, dernek kurma ve bunlara katılma veya çevre protestolarına katılım konusunda kanunun öngördüğü ve gerekli olanların dışında hiçbir kısıtlama getirilmemesini sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almalıdır. İftira ve hakaretle ilgili olanlar da dahil olmak üzere yasalar, çocuk haklarını baskı altına alacak şekilde istismar edilmemelidir. Devletler, uluslararası insan hakları standartlarına uygun olarak çocuk insan hakları savunucularını korumaya yönelik yasalar çıkarmalı ve bunları uygulamalıdır. Devletler, çocukların ifade özgürlüğü, barışçıl toplanma ve örgütlenme haklarına yönelik ihlallere karşı etkili yasal yollar sunmalıdır.

31. Devletler çocukların çevresel sürdürülebilirliğe ve iklim adaletine olumlu katkısını teşvik etmeli, tanımalı ve desteklemelidir; bu, çocukların sağlıklı bir çevre hakkı da dahil olmak üzere haklarının hayata geçirilmesi için müzakere ve savunuculuk yapabilecekleri ve Devletleri sorumlu tutabilecekleri önemli bir sivil ve siyasi katılım aracıdır.

F. Bilgiye erişim (Madde 13 ve 17)

32. Bilgiye erişim, çocukların, ebeveynlerinin veya bakım verenlerin çevresel zararın çocuk hakları üzerindeki potansiyel etkilerini anlamalarını sağlamak için esastır. Aynı zamanda çocukların görüşlerini ifade etme, seslerini duyurma ve çevresel konularda etkili yasal yollara başvurma haklarının kullanılması için de önemli bir önkoşuldur.

33. Çocuklar, iklim ve çevresel zararın nedenleri, etkileri ve fiili ve potansiyel kaynakları, uyarlanabilir müdahaleler, ilgili iklim ve çevre mevzuatı, yönetmelikler, iklim ve çevresel etki değerlendirmelerinden elde edilen bulgular, politikalar ve planlar ile sürdürülebilir yaşam tarzı seçimleri gibi çevre ile ilgili doğru ve güvenilir bilgilere erişim hakkına sahiptir. Bu tür bilgiler atık yönetimi, geri dönüşüm ve tüketim davranışlarıyla ilgili olarak yakın çevrelerinde yapabileceklerini öğrenmeleri konusunda çocukları güçlendirir.

34. Devletlerin çevre ile ilgili bilgileri ulaşılabilir kılma yükümlülüğü vardır. Yaygınlaştırma yöntemleri, çocukların yaşlarına ve kapasitelerine uygun olmalı ve okuma yazma bilmeme, engellilik, dil engeli, mesafe ve bilgi ve iletişim teknolojilerine sınırlı erişim gibi engellerin aşılmasını amaçlamalıdır. Devletler medyayı, örneğin, iklim değişikliğiyle ilişkili afetler bağlamında çocukların ve ailelerinin riskleri yönetmek için alabilecekleri tedbirler gibi çevreyle ilgili doğru bilgi ve materyalleri yaymaya teşvik etmelidir.

G. Hiç bir şiddet türüne maruz kalmama hakkı (Madde 19)

35. İklim krizi de dahil olmak üzere çevresel bozulma, çocuklara yönelik yapısal bir şiddet biçimidir ve topluluklarda ve ailelerde sosyal yıkıma neden olabilir. Yoksulluk, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler, gıda güvensizliği ve zorla yerinden edilme, çocukların şiddete, istismara ve sömürüye maruz kalma riskini artırmaktadır. Örneğin, yoksul hanelerin; yükselen deniz seviyeleri, sel, kasırgalar, hava kirliliği, aşırı hava olayları, çölleşme, ormansızlaşma, kuraklık, yangınlar, fırtınalar ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi iklim değişikliğinin neden olduğu veya kötüleştirdiği çevresel şoklara karşı dayanıklılığı daha azdır. Bu tür şokların getirdiği maddi sıkıntılar, gıda ve temiz su kıtlığı ve kırılgan çocuk koruma sistemleri ailelerin günlük rutinlerini bozmakta, çocukların sırtına ekstra yük bindirmekte ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, çocuk yaşta evlilik, kadın sünneti, çocuk işçiliği, kaçırma, insan ticareti, yerinden edilme, cinsel şiddet ve sömürü ile suça, silahlı ve/veya şiddet içeren aşırılık yanlı gruplara katılma durumlarına karşı zafiyetlerini artırmaktadır. Çocuklar her türlü fiziksel ve psikolojik şiddetten ve aile içi ve hayvanlara uygulanan şiddet gibi şiddete maruz kalmaktan korunmalıdır.

36. Çocuklara yönelik hizmetlere yatırım, dünya genelinde çocukların karşılaştığı çevresel riskleri önemli ölçüde azaltabilir. Devletler, çevresel bozulmayla ilişkili şiddetin

etkenlerini ele almak amacıyla çocuklara yönelik sektörler arası tedbirler almalıdır.

H. Ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkı (Madde 24)

37. Sağlık hakkı, sağlıklı bir çevre de dahil olmak üzere, ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanmak için gerekli olan çeşitli olanaklardan, mallardan, hizmetlerden ve koşullardan faydalanmayı kapsar. Bu hak, Sözleşme kapsamındaki diğer birçok hakkın kullanılmasına bağlıdır ve vazgeçilmezdir.

38. Çevre kirliliği, Sözleşme'nin 24 (2) (c) maddesinde açıkça belirtildiği üzere, çocukların sağlığına yönelik büyük bir tehdittir. Ancak birçok ülkede kirlilik genellikle göz ardı edilmekte ve etkisi hafife alınmaktadır. İçme suyundan yoksunluk, yetersiz sanitasyon ve ev içi hava kirliliği çocukların sağlığı için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Toksik maddelere ve tehlikeli atıklara maruz kalma da dahil olmak üzere geçmiş ve mevcut endüstriyel faaliyetlerle ilişkili kirlilik, sağlık açısından daha karmaşık tehditler oluşturmakta ve etkileri genellikle maruziyetten uzun süre sonra ortaya çıkmaktadır.

39. İklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin kaybı ve ekosistemlerin bozulması çocukların sağlık haklarından yararlanmalarının önündeki engellerdir. Bu çevresel faktörler sıklıkla etkileşime girerek mevcut sağlık eşitsizliklerini daha da kötü hale getirir. Örneğin, iklim değişikliğinin neden olduğu artan sıcaklıklar, vektör aracılı ve zoonotik hastalık riskinin yanı sıra beyin ve akciğer gelişimini engelleyen ve solunum koşullarını kötüleştiren hava kirlenici konsantrasyonlarını artırır. İklim değişikliği, kirlilik ve toksik maddelerin tümü, biyolojik çeşitlilikteki endişe verici kaybın ve insan sağlığının bağlı olduğu ekosistemlerin bozulmasının temel etkenlerini temsil eder. Belli başlı etkiler arasında, çocukların bağışıklık sistemlerinin gelişimi için kritik olan mikrobiyal çeşitlilikteki azalmalar ve uzun vadeli etkileriyle birlikte otoimmün hastalıkların yaygınlığının artması yer almaktadır.

40. Hava ve su kirliliği, kimyasal gübreler gibi toksik maddelere maruz kalma, toprak ve arazi bozulumu ve diğer çevresel zararlar, özellikle 5 yaş altında çocuk ölümlerini arttırmakta ve hastalıkların yaygınlaşmasına, beyin gelişiminin bozulmasına ve ardından gelen bilişsel eksikliklere neden olmaktadır. Su kıtlığı, gıda güvensizliği, vektör aracılı ve su kaynaklı hastalıklar, hava kirliliğinin yoğunlaşması ve hem ani hem de yavaş başlangıçlı olaylarla bağlantılı fiziksel travma dahil olmak üzere iklim değişikliğinin etkileri çocukları orantısız şekilde etkilemektedir.⁹

41. Bir diğer endişe kaynağı da iklim değişikliğiyle ilgili olaylar da dahil olmak üzere çevresel zararların neden olduğu, çocukların mevcut ve beklenen psikososyal ve ruhsal sağlık durumlarıdır. Çevreye verilen zarar ile çocukların ruh sağlığı (depresyon ve eko-kaygı) arasında tespit edilen net ilişki, halk sağlığı ve eğitim makamlarının hem müdahale hem de önleme programlarına acil ilgi göstermesini gerektirmektedir.

42. Devletler, çocuklarla ilgili çevre sağlığı sorunlarına yönelik tedbirleri hem sağlık hem de çevreyle ilgili ulusal plan, politika ve stratejilerine entegre etmelidir. İş sektörüyle ilgili düzenlemeler de dahil olmak üzere yasal, düzenleyici ve kurumsal çerçeveler, çocukların yaşadıkları, okudukları, oynadıkları ve çalıştıkları yerlerdeki çevre sağlığını etkili bir şekilde korumalıdır. Çevre sağlığı standartları, mevcut en iyi bilimsel verilerle ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından oluşturulanlar gibi ilgili tüm uluslararası yönergelerle tutarlı olmalı ve katı bir şekilde uygulanmalıdır. Devletlerin Sözleşme'nin 24'üncü maddesi kapsamındaki yükümlülükleri, çocukların sağlığına yönelik sınır ötesi ve küresel tehditleri ele alan çevre anlaşmalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında da geçerlidir.

⁹ Örneğin, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, Altıncı Değerlendirme Raporu, Politika Yapıcılar için Özet, şekil SPM.1. Veriler, iklim değişikliğinin 2020'de doğan insanlar üzerindeki orantısız, kümülatif ve uzun vadeli etkilerini göstermektedir.

43. Sağlık hakkı, çevreye verilen zarardan etkilenen çocukların yüksek kaliteli halk sağlığı ve sağlık tesislerine, mal ve hizmetlerine erişimini içerir. Yetersiz hizmet alan ve ulaşılması zor nüfuslara ve ülke çapında yüksek kalitede doğum öncesi anne sağlığı hizmetlerinin sunumuna özel önem verilmelidir. Tesisler, programlar ve hizmetler çevre sağlığına yönelik tehlikelere müdahale edebilecek donanımına sahip olmalıdır. Sağlığın korunması aynı zamanda güvenli iklim, güvenli ve temiz içme suyu ve sanitasyon, sürdürülebilir enerji, yeterli barınma, besleyicilik açısından yeterli ve güvenli gıdaya erişim ve sağlıklı çalışma koşulları gibi çocukların sağlıklı bir yaşam sürmeleri için ihtiyaç duydukları koşullar için de geçerlidir.

44. Yüksek kaliteli verilerin mevcudiyeti, iklim ve çevre sağlığı risklerine karşı yeterli koruma sağlamada hayati önemdedir. Devletler, çocukların tüm yaşam süreçlerini ve yaşamlarının her aşamasında karşılaştıkları kırılganlıkları ve eşitsizlikleri göz önünde bulundurarak, ölüm ve hastalık nedenleri de dahil olmak üzere çevresel zararın yerel, ulusal ve sınır ötesi sağlık etkilerini değerlendirmelidir. Öncelikli kaygılar, iklim değişikliğinin etkileri ve ortaya çıkan çevre sağlığı sorunları tespit edilmelidir. Rutin sağlık bilgi sistemleri aracılığıyla toplanan verilere ek olarak, örneğin, boylamsal kohort çalışmaları ve gebe kadınlar, bebekler ve çocuklar üzerinde yapılan ve gelişimin kritik aşamalarındaki riskleri ortaya koyan çalışmalar için araştırma gereklidir.

I. Sosyal güvenlik ve yeterli yaşam standardı hakkı (Madde 26 ve 27)

45. Çocuklar; fiziksel, ruhsal, manevi, ahlaki ve sosyal gelişimlerine uygun yaşam standardı hakkına sahiptir. Yeterli barınma, gıda güvenliği, güvenli ve temiz içme suyu ve sanitasyon da dahil olmak üzere temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre, bu haktan yararlanmanın ön koşuludur.¹⁰

46. Komite, yeterli barınma, yiyecek, su ve sanitasyon haklarının, malzeme tüketimi, kaynak ve enerji kullanımı ile alan ve doğanın tahsisi de dahil olmak üzere sürdürülebilir şekilde gerçekleştirilmesi gerekliliğinin altını çizer.

47. Çevresel zarara maruz kalmanın hem doğrudan hem de yapısal nedenleri vardır ve bunlar, çok boyutlu çocuk yoksulluğunun etkilerini ağırlaştırmaktadır. Çevresel bağlamda, Sözleşme'nin 26'ncı maddesi kapsamında güvence altına alınan sosyal güvenlik özellikle önemlidir. Devletlere, sosyal güvenlik politikalarına ve sosyal koruma garantilerine, çocukları ve ailelerini çevresel şoklara ve iklim değişikliği de dahil olmak üzere yavaş başlangıçlı zararlara karşı koruma sağlayacak özellikleri dahil etme çağrısında bulunmaktadır. Devletler, çevresel risklere karşı en kırılgan alanlarda çocuk merkezli yoksulluğu azaltma programlarını güçlendirmelidir.

48. Yerinden edilmiş olanlar da dahil olmak üzere çocuklar, uluslararası insan hakları standartlarına uygun, yeterli barınmaya imkânlarına erişebilmelidir. Barınma alanları sürdürülebilir ve dayanıklı olmalı ve kirli veya çevresel bozulma riskinin yüksek olduğu bölgelerde inşa edilmemelidir. Evler yemek pişirme, ısıtma, aydınlatma ve uygun havalandırma için güvenli ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına sahip olmalı ve küf, toksik maddeler ve dumandan arındırılmış olmalıdır. Atık ve çöplerin etkili yönetimi, trafikten, aşırı gürültüden ve aşırı kalabalıktan korunma, güvenli içme suyuna ve sürdürülebilir sanitasyon ve hijyen tesislerine erişim mevcut olmalıdır.

49. Enerji ve/veya iklim değişikliği ile ilgili azaltım ve uyum tedbirlerine yönelik kalkınma ve altyapı projeleriyle bağlantılı yer değiştirme de dahil olmak üzere, yeterli alternatif barınma olanağı önceden sağlanmadan çocuklar zorla tahliyeye tabi tutulmamalıdır. Çocuk haklarına yönelik etki değerlendirmeleri bu tür projelerin ön koşulu olmalıdır. Yerli çocukların geleneksel topraklarının ve yeterli yaşam standardı hakkı da dahil olmak üzere haklarından yararlanabilmeleri için doğal çevrenin kalitesinin korunmasına özellikle dikkat edilmelidir.¹¹

¹⁰ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, su hakkına ilişkin 15 sayılı (2002) genel yorum, paragraf 3; Çocuk Hakları Komitesi, çocuğun mümkün olan en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkına ilişkin 15 sayılı (2013) genel yorum, paragraf 48.

50. Komite, iklim ve çevreyle ilişkili olaylarla ve silahlı çatışma durumlarıyla bağlantılı sınır ötesi yerinden edilme ve göç durumlarında, uluslararası iş birliğinin önemini ve Devletlerin, kendi yetki alanları dahilindeki tüm çocukların Sözleşme kapsamındaki haklarını ayrımcılığa maruz bırakmadan güvence altına alacak tüm yasal, idari ve diğer tedbirleri alma yükümlülüğünün altını çizer. İlgili makamlar, kabul kararı verirken ve uluslararası koruma taleplerini incelerken, örneğin, yetersiz gıda veya sağlık hizmetlerinin çocuklar açısından ciddi sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, iklim değişikliği de dahil olmak üzere çevresel bozulmanın etkilerinden kaynaklanan çocuk hakları ihlalleri riskini dikkate almalıdır. Devletler, çocukları ve ailelerini, çevresel bozulmanın olumsuz etkileri nedeniyle ciddi ihlallere uğrama riskiyle karşı karşıya kalacakları herhangi bir yere sınır dışı etmemelidir.

J. Eğitim hakkı (Madde 28 ve 29 (1) (e))

51. Eğitim, çevreye çocuk hakları temelli yaklaşımın temel taşlarından biridir. Çocuklar, eğitimin, haklarının ve çevrenin korunmasında, çevresel zararlara karşı farkındalıklarının ve hazırlıklarının artırılmasında etkili olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte eğitim hakkı; okulların kapanması ve eğitimin kesintiye uğraması, okulu bırakma ve okulların ve oyun alanlarının tahrip edilmesiyle sonuçlanabilecek çevresel zararın etkisi karşısında oldukça kırılgandır.

52. Bir çocuğun eğitiminin doğal çevreye saygıyı geliştirmeye yönelik olması gerektiren Sözleşme'nin 29 (1) (e) maddesi, her çocuğun çevresel değerleri yansıtan bir eğitim alma hakkına sahip olmasını sağlamak üzere 28'inci maddeyle birlikte okunmalıdır.¹²

53. Hak temelli bir çevre eğitimi dönüştürücü, kapsayıcı, çocuk merkezli, çocuk dostu ve güçlendirici olmalıdır. Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin ve kabiliyetlerinin gelişimini gözetmeli, doğal çevreye saygı ile Sözleşme'nin 29 (1) maddesinde yer alan diğer etik değerler arasındaki yakın ilişkiyi kabul etmeli ve hem yerel hem de küresel yönelime sahip olmalıdır.¹³ Okul müfredatı, çocukların çevresel, sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamlarına uygun hale getirilmeli ve çevresel bozulmadan etkilenen diğer çocukların bağlamlarının anlaşılmasını teşvik etmelidir. Öğretim materyalleri bilimsel açıdan doğru, güncel, gelişimsel ve yaşa uygun çevresel bilgiler içermelidir. Tüm çocuklar, afet riskleri ve çevreyle ilgili sağlık etkileri gibi yaşamda beklenen çevresel zorluklarla yüzleşmek için gerekli becerilerle donatılmalı ve gelişen kapasitelerine uygun olarak bu tür zorluklar üzerine eleştirel düşünme, problem çözme, dengeli kararlar alma ve sürdürülebilir yaşam tarzları ve tüketim yoluyla çevresel sorumluluk üstlenme becerisine sahip olmalıdır.

54. Çevresel değerler, eğitimde kullanılan öğretim yöntemleri, teknolojiler ve yaklaşımlar, okul ortamları ve çocukları yeşil işlere hazırlamak da dahil olmak üzere, eğitimle ilgilenen tüm profesyonellerin eğitim ve öğretiminde yer almalıdır. Çevre eğitimi, yaşanmış çeşitli deneyimleri ve öğrenmeyi içerecek şekilde örgün eğitimin ötesine uzanır. Açık havada öğrenme gibi keşfedici, yaygın öğrenme ve uygulama yöntemleri, eğitimin bu amacını gerçekleştirmenin tercih edilen bir yoludur.

55. Devletler etkili öğrenme için güvenli, sağlıklı ve dayanıklı bir altyapı oluşturmalıdır. Söz konusu altyapı, okula gidilen yaya ve bisiklet yollarının ve toplu taşıma araçlarının kullanılabilirliğinin sağlanmasını ve okulların ve alternatif öğrenme tesislerinin kirlilik, sel, toprak kayması ve kirlenmiş alanlar da dahil olmak üzere diğer çevresel tehlike kaynaklarından güvenli mesafelerde

¹¹ Yerli çocuklar ve Sözleşme kapsamındaki haklarına ilişkin 11 sayılı (2009) genel yorum, paragraf 34 ve 35.

¹² Eğitim amaçlarına ilişkin 1 sayılı (2001) genel yorum, paragraf 13.

¹³ A.g.e., paragraf 2, 12 ve 13.

bulunmasını ve yeterli ısıtmaya ve soğutmaya sahip binaların ve sınıfların inşa edilmesini ve yeterli, güvenli ve kabul edilebilir içme suyu¹⁴ ve sanitasyon tesislerine erişimi içerir. Aydınlatma ve ısıtmanın yenilenebilir enerjiden sağlandığı ve ekili gıda bahçeleri bulunan çevre dostu okul tesisleri, çocuklara faydanın yanı sıra Devletlerin çevre yükümlülüklerine uymasını sağlayabilir.

56. Su kıtlığı, kum fırtınaları, sıcak hava dalgaları ve diğer şiddetli hava olayları sırasında ve sonrasında Devletler, özellikle ücra veya kırsal topluluklardaki çocukların okullara fiziksel erişimini sağlamalı veya gezici eğitim tesisleri ve uzaktan eğitim gibi alternatif öğretim yöntemlerini göz önünde bulundurmalıdır. Yetersiz hizmet alan topluluklara, okulların iklime dayanıklı hale getirilmesi ve yenilenmesi konusunda öncelik verilmelidir. Okulların barınma yeri olarak kullanılmamasını sağlamak amacıyla Devletler, yerinden edilmiş nüfus için mümkün olan en kısa sürede alternatif barınma olanakları sunmalıdır. Devletler, hâlihazırda silahlı çatışmalardan etkilenen bölgelerde şiddetli hava olaylarının neden olduğu acil durumlara müdahale ederken, okulların silahlı grupların faaliyetlerinin hedefi haline gelmemesini sağlamalıdır.

57. Devletler, çevresel bozulmanın çocukların eğitimi üzerindeki orantısız dolaylı ve zincirleme etkilerini tanımalı ve ele almalı, çevresel şoklar ve stresle karşı karşıya kalan hanelerde ilave ev içi ve ekonomik yükler nedeniyle çocukların okulu bırakması gibi toplumsal cinsiyete özgü durumlara özel önem vermelidir.

K. Yerli çocukların ve azınlık gruplarına mensup çocukların hakları (Madde 30)

58. Yerli çocuklar biyolojik çeşitlilik kaybı, kirlilik ve iklim değişikliğinden orantısız bir şekilde etkilenmektedir. Devletler, Yerli çocukların yaşama, hayatta kalma ve gelişme haklarını güvence altına alırken, ormansızlaşma gibi çevresel zararların geleneksel toprak ve kültür ile doğal çevrenin kalitesi üzerindeki etkisini de öncelikli olarak dikkate almalıdır. Devletler, iklim değişikliğinin neden olduğu zararlar da dahil olmak üzere çevresel zararlara müdahalede Yerli çocuklar ve aileleriyle anlamlı etkileşim kurmak, azaltım ve uyum tedbirlerinde Yerli kültürlerine ait kavramları ve geleneksel bilgileri dikkate almak ve bunları sürece entegre etmek için tedbirler almalıdır. Yerli topluluklara mensup çocuklar benzersiz risklerle karşı karşıya kalırken, geleneksel bilgiler aktarılır ve desteklenirse, yerel tehlikelerin etkisini azaltmak ve dayanıklılığı güçlendirmek için bu bilgilerin kullanılmasında birer eğitici ve savunucu olarak hareket edebilirler. Hakları, yaşam tarzları ve kültürel kimlikleri doğayla yakından ilişkili olan Yerli olmayan azınlık gruplara mensup çocukların hakları konusunda da benzer tedbirler alınmalıdır.

L. Dinlenme, oyun oynama, boş zaman değerlendirme ve eğlenme hakkı (Madde 31)

59. Oyun ve eğlence, çocukların sağlığı ve iyilik hali için gereklidir ve yaratıcılığın, hayal gücünün, özgüvenin, öz yeterliliğin ve fiziksel, sosyal, bilişsel ve duygusal güç ve becerilerin gelişimini destekler. Oyun ve eğlenme, öğrenmenin tüm yönlerine katkıda bulunur, çocukların bütünsel gelişimi¹⁵ açısından kritik öneme sahiptir; çocukların doğal dünyayı ve biyolojik çeşitliliği keşfetmesi ve deneyimlemesi için önemli fırsatlar sunar, ruh sağlıkları ve iyilik hallerine fayda sağlar ve doğal çevreyi anlamalarına, takdir etmelerine ve ona özen göstermelerine katkıda bulunur.

60. Buna karşın, güvenli olmayan ve tehlikeli ortamlar, Sözleşme'nin 31 (1) maddesi kapsamındaki hakların kullanılmasını güçleştirir ve çocukların sağlığı, gelişimi ve güvenliği açısından risk faktörleridir. Çocukların evlerine yakın ve çevresel tehlikelerden uzak, kapsayıcı oyun alanlarına ihtiyaçları vardır. İklim değişikliğinin etkileri bu zorlukları daha da arttırmakta; iklim değişikliğinin hane geliri üzerindeki baskısı ise çocukların dinlenme, boş zaman değerlendirme, eğlence ve oyun için ayırabilecekleri zamanı ve bunlara katılma kabiliyetlerini azaltabilmektedir.

¹⁴ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 15 sayılı (2002) genel yorum, paragraf 12(c)(i) ve 16(b).

¹⁵ Çocuğun dinlenme, boş zaman geçirme, oyun oynama, eğlence faaliyetleri, kültürel yaşam ve sanat haklarına ilişkin 17 sayılı (2013) genel yorum, paragraf 9 ve 14 (c).

61. Devletler, tüm çocukların ayrımcılığa uğramadan doğal alanlar, parklar ve oyun alanları gibi güvenli, temiz ve sağlıklı ortamlarda oyun oynamasını ve eğlenceli faaliyetlerde bulunabilmesini sağlamak üzere etkili yasal, idari ve diğer tedbirleri alacaktır. Kamu hizmeti planlamalarında, kırsal ve kentsel ortamlarda çocukların görüşlerine gereken ağırlık verilmeli ve onların iyilik halini destekleyecek ortamların yaratılması önceliklendirilmelidir. Bununla ilgili olarak şu hususlara dikkat edilmelidir: (a) güvenli, uygun maliyetli ve erişilebilir ulaşım yoluyla oyun ve boş zaman değerlendirme için yeşil alanlara, geniş açık alanlara ve doğaya erişimin sağlanması; (b) serbestçe oyun oynamak için kirlilikten, tehlikeli kimyasallardan ve atıklardan arınmış güvenli bir yerel ortam yaratılması; (c) çocukların oynadığı, yürüdüğü ve bisiklete bindiği alanların önceliklendirildiği bölgelerin tasarlanması da dahil olmak üzere, hanelerin, okulların ve oyun alanlarının yakınındaki kirlilik seviyelerini azaltmak için karayolu trafik önlemlerinin alınması.

62. Devletler, kentsel ve kırsal kalkınma projelerinde özellikle toksik maddelerle ilgili olmak üzere tüm oyuncaklar ve oyun ve eğlence tesisleri için güvenlik standartları oluşturmak da dâhil olmak üzere, üçüncü tarafların Sözleşme'nin 31. maddesine uymalarını sağlamak için gerekli bütçe tahsisleri ve etkili izleme ve uygulama mekanizmaları ile birlikte mevzuat, yönetmelik ve kılavuz ilkeler getirmelidir. İklim değişikliğiyle ilişkili afet durumlarında bu hakların yeniden tesis edilmesi ve korunmasına yönelik tedbirler alınmalı; güvenli alanlar yaratılmalı ya da onarılmalı, dayanıklılığı ve psikolojik iyileşmeyi destekleyecek oyun ve yaratıcı dışavurum teşvik edilmelidir.

III. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkı

63. Çocuklar temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkına sahiptir. Bu hak Sözleşme'de zımni olarak yer alır ve özellikle 6'ncı madde uyarınca yaşama, hayatta kalma ve gelişme; 24'üncü madde uyarınca çevre kirliliğinin tehlikeleri ve riskleri de dikkate alınarak ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı; 27'nci madde uyarınca yeterli yaşam standardı ve 29'uncu madde uyarınca doğal çevreye saygının geliştirilmesi de dahil olmak üzere 28'inci madde uyarınca eğitim haklarıyla doğrudan bağlantılıdır.

64. Temiz hava, güvenli ve istikrarlı bir iklim, sağlıklı ekosistemler ve biyolojik çeşitlilik, güvenli ve yeterli su, sağlıklı ve sürdürülebilir gıda ve toksik olmayan çevreleri içerdiği göz önüne alındığında, bu hakkın temel unsurları çocuklar için son derece önemlidir.¹⁶

65. Komite, çocukların bu haktan yararlanabilmesine yönelik olarak Devletlerin derhal aşağıdaki tedbirleri alması gerektiği kanaatindedir:

(a) Özellikle 5 yaş altı çocuk ölümlerini önlemek için hem dış mekân hem de ev içi hava kirliliğini azaltarak hava kalitesini iyileştirmek;

(b) Su kaynaklı hastalıkların çocuklar arasında yayılmasını önlemek için güvenli ve yeterli suya, sanitoryona ve sağlıklı su ekosistemlerine erişim sağlamak;

(c) Yetersiz beslenmeyi önlemeyi ve çocukların büyüme ve gelişimini desteklemeyi amaçlayan sağlıklı ve sürdürülebilir gıda üretimi için endüstriyel tarım ve balıkçılığı dönüştürmek;

(d) İklim krizine çözüm getirmek için kömür, petrol ve doğal gazın kullanımını adil bir şekilde aşamalı olarak ortadan kaldırmak, enerji kaynaklarında adil ve hakkaniyetli bir dönüşüm sağlamak ve yenilenebilir enerjiye, enerji depolamaya ve enerji verimliliğine yatırım yapmak;

(e) Biyolojik çeşitliliği muhafaza etmek, korumak ve onarmak;

(f) Çocuk sağlığına ve deniz ekosistemlerine zararlı maddelerin deniz ortamına doğrudan veya dolaylı olarak salınmasını yasaklayarak deniz kirliliğini önlemek;¹⁷

¹⁶ Bkz. A/74/161, A/75/161, A/76/179, A/HRC/40/55, A/HRC/46/28 ve A/HRC/49/53.

¹⁷ Kuzey-Doğu Atlantik Deniz Çevresinin Korunmasına İlişkin Sözleşme, madde 2.2(a).

(g) Çocuklar üzerinde orantısız olumsuz sağlık etkileri olan toksik maddelerin, özellikle de gelişimi etkileyen nörotoksin maddelerin üretimini, satışını, kullanımını ve salımını sıkı bir düzenlemeye tabi tutmak ve uygun şekilde ortadan kaldırmak.¹⁸

66. Bilgiye erişim, karar alma süreçlerine katılım ve etkili yasal yollarla adaletle çocuk dostu erişim de dahil olmak üzere prosedüre ilişkin unsurlar, çocukların eğitim aracılığıyla olmak üzere güçlendirilmelerinde olduğu kadar kendi geleceklerinin özneleri haline gelmeleri için de önemlidir.

67. Devletler, çocukların temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkına ulusal mevzuatlarında yer vermeli ve hesap verebilirliği güçlendirmek amacıyla bu hakkın uygulanmasına yönelik yeterli tedbirleri almalıdır. Bu hak, eğitim, boş zaman değerlendirme, oyun oynama, yeşil alanlara erişim, çocuk koruma, çocuk sağlığı ve göçü ile Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin ulusal çerçevelerle ilgili politikalar da dahil olmak üzere, çocukları ilgilendiren tüm karar ve tedbirlerde anaakımlaştırılmalıdır.

IV. Genel uygulama tedbirleri (Madde 4)

A. Devletlerin çocuk haklarına saygı gösterme, bunları koruma ve yerine getirme yükümlülüğü

68. Devletler çocuk haklarına saygı göstermek, bunları korumak ve yerine getirmek için temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre temin etmelidir. Çocuk haklarına saygı gösterme yükümlülüğü, Devletlerin çevreye zarar vererek bu hakları ihlal etmekten kaçınmasını gerektirir. Ticari işletmelere ilişkin düzenlemeler de dahil olmak üzere, çocukları diğer kaynaklar ve üçüncü şahıslar tarafından meydana getirilen çevresel zararlara karşı koruyacaklardır. Taraf Devletler aynı zamanda, çevresel tehlikelerin çocuk hakları üzerindeki etkilerini, söz konusu tehditler insan kontrolünün ötesinde olsa bile, örneğin kapsayıcı erken uyarı sistemleri kurarak önlemek ve düzeltmekle yükümlüdür. Devletler, temiz enerjiye geçiş ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını sağlamaya yönelik strateji ve programların benimsenmesi gibi, çocukların temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkı da dahil olmak üzere haklarından yararlanmalarını kolaylaştırma, teşvik etme ve sağlama yükümlülüklerini yerine getirmek üzere acil adımlar atmalıdır.

69. Devletlerin, ihtiyatlılık ilkesine göre, çocukları makul ölçüde öngörülebilir çevresel zararlara ve hak ihlallerine karşı korumak amacıyla uygun önleyici tedbirleri alma konusunda gerekli özeni gösterme yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülük, politikaların ve projelerin çevresel etkilerinin değerlendirilmesini, öngörülebilir zararların tespit edilmesini ve önlenmesini, önlenemez değilse bu tür zararların azaltılmasını ve hem öngörülebilir hem de fiili zararları telafi etmek için zamanında ve etkili yasal yolların sağlanmasını içerir.

70. Devletler aynı zamanda çevreyle bağlantılı olarak kullanılan çocuk haklarına saygı göstermek, bunları korumak ve yerine getirmekle de yükümlüdür. Haklara saygı gösterme yükümlülüğü, çocukların çevreyle ilgili konularda görüşlerini ifade etme haklarını sınırlayacak ve çevreyle ilgili doğru bilgilere erişimi engelleyecek her türlü eylemden kaçınmayı ve çocukları çevresel risklerle ilgili yanlış bilgilerden ve şiddet veya diğer misilleme risklerinden korumayı gerektirir. Hakların yerine getirilmesi yükümlülüğü ise Devletlerin, çocukların seslerini duyurma haklarına yönelik olumsuz toplumsal tutumlarla mücadele etmelerini ve çocukların çevresel karar alma süreçlerine anlamlı katılımlarını kolaylaştırmalarını gerektirir.

71. Devletler, çocukların çevreyle ilgili haklarından tam ve etkili biçimde yararlanmasını sağlamaya yönelik bilinçli, duruma özel ve hedefe yönelik adımlar atmalıdır. Buna, sağlıklı bir çevre hakkı, bilime dayalı ve çevre sağlığı ve güvenliğine ilişkin ilgili uluslararası yönergelerle tutarlı mevzuat, politika, strateji veya planların geliştirilmesi ve çocukları daha az koruyan geriletici tedbirler almaktan kaçınılması da dahildir.

72. Devletler, ellerindeki kaynakları azami ölçüde ve gerektiğinde uluslararası iş birliği çerçevesinde, çevreyle ilgili çocuk haklarının hayata geçirilmesi için mali, doğal, insani, teknolojik, kurumsal ve bilgi kaynaklarına tahsis etmekte yükümlüdür.¹⁹

¹⁸ Bkz. [A/HRC/49/53](#).

73. Taraf oldukları çok taraflı çevre anlaşmalarında yer alan yükümlülükler de dahil olmak üzere, uluslararası hukuk kapsamındaki tüm yükümlülüklerle tabi olarak Devletler, uygun çevre koruma düzeylerini belirlemek ile mevcut kaynaklar ışığında diğer sosyal hedeflere ulaşmak arasında makul bir denge kurma konusunda takdir yetkisini saklı tutar. Bununla birlikte, bu tür bir hareket alanı, Devletlerin Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleriyle sınırlıdır. Çocukların, çevresel bozulma nedeniyle geri dönüşü olmayan ve yaşam boyu süren ve ölüm de dahil olmak üzere ciddi sonuçlar doğuran zararlara maruz kalma olasılıkları yetişkinlere göre çok daha fazladır. Bu nedenle, artan bakım yükümlülükleri göz önüne alındığında, Devletler çocukları bu tür orantısız ve uzun vadeli etkilerden koruyacak çevresel standartlar belirlemeli ve uygulamalıdır.²⁰

74. Devletler, iklim değişikliğine bağlı zararın çocuk hakları üzerindeki riskleri ve fiili etkileri de dahil olmak üzere, çevresel zarara ilişkin güvenilir, düzenli olarak güncellenen ve ayrıştırılmış veri toplama ve araştırmaların yapılmasını sağlamalıdır. Bunlar, çevreye verilen zararın çocuk hakları, özellikle de farklı yaşlardaki sağlık, eğitim ve yaşam standardı üzerindeki etkilerine ilişkin boylamsal verileri içermelidir. Bu tür veriler ve araştırmalar, her düzeydeki çevre mevzuatının, politikalarının, programlarının ve planlarının oluşturulması ve değerlendirilmesini yönlendirmeli ve kamuoyuna açık olmalıdır.

B. Çocuk haklarına yönelik etki değerlendirmeleri

75. Çevreyle ilgili teklif edilen tüm mevzuat, politikalar, projeler, yönetmelikler, bütçeler ve kararlar ve hâlihazırda yürürlükte olanlar, Sözleşme'nin 3 (1) maddesi uyarınca çocuk haklarına yönelik kapsamlı etki değerlendirmeleri gerektirmektedir. Devletler, uygulamadan önce ve sonra, çocuk haklarından yararlanma konusunda sınıraşan, kümülatif ve hem üretim hem de tüketim etkileri de dahil olmak üzere, çevre ve iklim üzerindeki olası doğrudan ve dolaylı etkilerin değerlendirilmesini talep etmelidir.

76. Çocuk haklarına yönelik etki değerlendirmeleri ister çevresel veya entegre etki değerlendirmesi çerçevesine dahil edilsin ister bağımsız bir değerlendirme olarak yürütülsün, çevresel kararların çocuklar üzerindeki farklı etkilerine özel önem vermelidir. Sözleşme kapsamındaki ilgili tüm haklara göre değerlendirildiğinde, özellikle küçük çocuklar ve en fazla risk altında olan diğer çocuk grupları, kısa, orta ve uzun vadeli, birleşik ve geri döndürülemez etkiler, etkileşimli ve kümülatif etkiler ve çocukluğun farklı aşamalarındaki etkiler de değerlendirilmelidir. Örneğin, önemli miktarda fosil yakıt endüstrisine sahip olan Devletler, ilgili kararların çocuklar üzerindeki sosyal ve ekonomik etkilerini değerlendirmelidir.

77. Çocuk haklarına yönelik etki değerlendirmeleri, karar alma sürecinin mümkün olduğunca erken aşamasında, karar sürecinin önemli aşamalarında ve alınan tedbirlerin takibi esnasında gerçekleştirilmelidir. Bu tür değerlendirmeler çocukların katılımıyla yapılmalı; hem onların hem de tematik uzmanların görüşlerine gereken ağırlık verilmelidir. Bulgular, çocuk dostu bir dilde ve çocukların kullandığı dillerde yayımlanmalıdır.

C. Çocuk hakları ve iş sektörü

78. İşletmelerin çevreyle ilgili çocuk haklarına saygı gösterme sorumluluğu vardır. Devletlerin, ticari işletmeler de dahil olmak üzere üçüncü şahısların çocuk haklarını istismarına karşı koruma yükümlülüğü bulunmaktadır.²¹

79. Ticari faaliyetler, çocuk haklarının istismarına katkıda bulunan önemli ölçüdeki çevresel zararın kaynağıdır. Bu tür zararlar, örneğin tehlikeli ve toksik maddelerin üretimi, kullanımı, salımı ve bertarafı, fosil yakıtların çıkarılması ve yakılması, endüstriyel hava ve su kirliliği ve sürdürülebilir olmayan tarım ve balıkçılık uygulamalarından kaynaklanmaktadır.

¹⁹ Çocuk haklarının hayata geçirilmesine yönelik kamu bütçesine ilişkin 19 sayılı (2016) genel yorum, paragraf 75.

²⁰ A/HRC/37/58, paragraf 56 ve 57.

²¹ İş sektörünün çocuk hakları üzerindeki etkisine ilişkin Devlet yükümlülükleri hakkında 16 sayılı (2013) genel yorum, paragraf 28, 42 ve 82.

İşletmeler, çocuk haklarını olumsuz yönde etkileyen sera gazı emisyonlarına ve iklim değişikliğinin sonuçlarıyla bağlantılı kısa ve uzun vadeli hak ihlallerine kayda değer ölçüde katkıda bulunmaktadır. Ticari faaliyetlerin ve operasyonların etkileri, çocukların ve ailelerinin iklim değişikliğinin etkilerine uyum becerilerini zayıflatabilir, örneğin, arazi bozulmasının yaşandığı durumlarda iklimin yarattığı baskı daha da artabilir. Devletler, iklim değişikliğini önlemek, azaltmak ve iklim değişikliğine uyum için mevcut teknolojileri paylaşarak ve erişilebilir hale getirerek, iş operasyonları ve değer zincirleri üzerinde etki yaratarak çocuk haklarının kullanımını güçlendirmelidir.

80. Devletlerin, etkili, çocuklara duyarlı mevzuat, yönetmelik, uygulama ve politikalar ile düzeltme, izleme, koordinasyon, iş birliği ve farkındalık yaratıcı tedbirler yoluyla işletmelerin çocuk haklarına saygı göstermesini sağlayacak bir çerçeve sunma yükümlülükleri vardır. Devletler, işletmelerin çevre ve çocuk hakları üzerindeki etkilerini belirlemek, önlemek, azaltmak ve dikkate almak için çocuk hakları durum tespit prosedürleri yürütmelerini talep etmelidir. Böylesi bir tespit süreci; çevresel zararlardan kaynaklanan risklerin şiddetli olduğu ve gerçekleşme ihtimalinin bulunduğu yerlerdeki çalışmalara odaklanmayı ve çalışan çocuklar gibi belirli çocuk gruplarının riske maruz kalma durumuna özel dikkat göstermeyi içeren risk temelli bir süreçtir. Çocukların mağduriyetinin tespit edilmesi durumunda sağlıklarına ve gelişimlerine daha fazla zarar gelmesini önlemek, verilen zararın yeterli ve etkili, zamanında ve etkin bir şekilde telafi edilebilmesi için gerekli adımların derhal atılması gerekmektedir.

81. Komite, işletmelere, çocuklar da dahil olmak üzere paydaşlarla iş birliği içinde, çocuk haklarına yönelik etki değerlendirmelerini faaliyetlerine entegre edecek durum tespit prosedürleri geliştirmelerini tavsiye etmektedir. Pazarlama standartları, işletmelerin çevresel zararı önleme veya azaltma çabalarını doğru olmayan şekilde sergilediği yeşil göz boyama veya yeşil parlatma uygulamaları yoluyla tüketicileri, özellikle de çocukları yanıltmamasını sağlamalıdır.

D. Adalete ve yasal yollara erişim

82. İhlalleri telafi etmek ve sosyal adaleti teşvik etmek için etkili yasal yollar kullanılabilir olmalıdır.²² Çocuklar birçok çevre ve iklim değişikliği davasında ön safta olmalarına ve Sözleşme kapsamında hak sahipleri olarak tanınmalarına rağmen, statüleri nedeniyle birçok Devlette yasal statü kazanma konusunda engellerle karşılaşmaktadır ve bu da çevresel bağlamda haklarını savunma yollarını sınırlamaktadır.

83. Devletler, çevresel zarara ilişkin haklarının ihlalleri konusunda çocuk merkezli ulusal insan hakları kurumları da dahil olmak üzere, etkili adli, yarı adli ve adli olmayan mekanizmalarla etkileşim kurabilmeleri için çocukların çocuk dostu, toplumsal cinsiyete duyarlı ve engelliliği de kapsayan şikâyet mekanizmaları gibi adalet yollarına erişimini sağlamalıdır. Bu da çocukların yargılama süreçlerini kendilerinin başlatmasının önündeki engellerin kaldırılmasını, yasal düzenlemelerin yapılmasını ve ulusal insan hakları kurumlarının çocuklardan gelen şikâyetleri kabul etme yetkisine sahip olmasını içermektedir.

84. Yakın ya da öngörülebilir gelecekteki zararlar ve geçmişteki ya da hâlâ devam eden çocuk hakları ihlalleriyle ilgili şikâyetler için mekanizmalar mevcut olmalıdır. Devletler, kendi sınırları içinde gerçekleşen eylemleri ya da ihmalleri sonucu ortaya çıkan sınır ötesi hasardan etkilenen kendi sınırları dışındaki çocuklar da dâhil olmak üzere yetki alanlardaki tüm çocuklar için ayırım yapmaksızın bu mekanizmaların hazır olmasını sağlamalıdır.

85. Devletler, toplu davalar ve kamu yararına açılan davalar²³ gibi toplu şikâyetlere imkân tanımalı ve çevresel zarar nedeniyle çocuk hakları ihlallerine ilişkin zamanaşımı sürelerini uzatmalıdır.

86. Sınıraşan etkiler, nedensellik ve kümülatif etkiler nedeniyle çevresel zarara ilişkin davaların karmaşıklığı, etkin hukuki temsili gerektirmektedir. Dava açma genellikle uzun

²² Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin genel tedbirlere ilişkin 5 sayılı (2003) genel yorum, paragraf 24; ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, madde 2 (3).

²³ 16 sayılı (2013) genel yorum, paragraf. 68; ve 25 (2021) sayılı genel yorum, paragraf. 44.

bir süreçtir ve uluslararası kurumlar genellikle şikâyetle bulunmadan önce iç hukuk yollarının tüketilmesini talep etmektedir. Çocuklar, hukuki yardım ve etkin hukuki temsil de dahil olmak üzere, ücretsiz hukuki ve diğer uygun yardıma erişebilmeli ve kendilerini etkileyen her türlü adli veya idari işlemde seslerini duyurma fırsatına sahip olmalıdır. Devletler, yasal yol arayışındaki çocukların karşı karşıya kaldığı maliyetleri düşürmek için; örneğin, menfaatlere aykırı maliyet emirlerinden korumak, çevreyle ilgili konularda kamu yararına dava açan çocukların maruz kalacağı mali riski sınırlamak gibi ek önlemler almalıdır.

87. Çevresel konularda hesap verebilirliği arttırmak ve çocukların adalete erişimini teşvik etmek için Devletler, çok sayıda değişken ve bilgi eksikliği karşısında nedensellik tesis etmek amacıyla ağır ispat yükünü çocuk davacıların üzerinden almaya yönelik seçenekleri araştırmalıdır.

88. Çocuklar, özellikle sınır ötesi ve küresel etkiler söz konusu olduğunda, haklarının istismar edilmesine neden olan veya katkıda bulunan ticari işletmelerin yer aldığı davalarda yasal yollara başvurmakta belli başlı zorluklarla karşılaşabilmektedir. Devletlerin, Devlet ile söz konusu davranış arasında makul bir bağlantı olması şartıyla, ticari işletmelerin çocuk haklarına yönelik istismarlarına -bölge dışı faaliyetleri ve operasyonları da dahil olmak üzere- karşı etkili yasal yollara erişim sağlamak için yargı dışı ve yargısal mekanizmalar tesis etme yükümlülüğü vardır. İşletmelerin, uluslararası standartlara uygun olarak, bu tür hak istismarlarına maruz kalan çocuklara yönelik etkili şikâyet mekanizmaları oluşturması veya bu mekanizmalara katılması beklenmektedir. Devletler aynı zamanda düzenleyici kurumların kullanılabilirliğini sağlamalı, istismarları izlemeli ve çevresel zararlarla ilişkili çocuk hakları ihlallerine karşı uygun ve yeterli yasal yollar sunmalıdır.

89. Uygun telafi; tıbbi ve psikolojik yardıma erişim de dahil olmak üzere hem çevre hem de etkilenen çocuklar açısından zararı karşılamak, yeterli tazminat, memnuniyet, ıslah ve bir daha tekrarlanmama garantilerini içerir. Düzeltici mekanizmalar, olası geri döndürülemezlik ve zararın ömür boyu süren niteliği de dahil olmak üzere, çocukların çevresel bozulmanın etkilerine karşı özel hassasiyetlerini dikkate almalıdır. Devam eden ve gelecekteki ihlalleri sınırlamak için telafi hızlı olmalıdır. İklim değişikliği ile ilgili azaltım ve uyum tedbirleri belirlemek ve tez zamanda hayata geçirilip geçirilmediğini denetlemek için çocukların aktif katılımcı olduğu nesiller arası komitelerin kurulmasına yönelik emirler gibi yeni yasal yolların uygulanması teşvik edilmektedir.

90. İletişim usulüne ilişkin İhtiyari Protokol'un onaylanması da dahil olmak üzere, geçerli uluslararası ve bölgesel insan hakları mekanizmalarına erişim mümkün olmalıdır. Bu tür mekanizmalar ve bunların nasıl kullanılacağı hakkındaki bilgiler, çocuklara, ebeveynlere, bakım verenlere ve çocuklarla birlikte ve çocuklar için çalışan profesyonellere geniş çaplı duyurulmalıdır.

E. Uluslararası iş birliği

91. Devletlerin, çocuk haklarına saygı göstermek, bunları korumak ve yerine getirmek üzere uluslararası iş birliği yoluyla ayrı ayrı ve ortaklaşa harekete geçme yükümlülüğü vardır. Sözleşme'nin 4'üncü maddesi, Sözleşme'nin uygulanmasının dünya Devletlerinin iş birliğine dayalı olduğunu²⁴ ve Sözleşme kapsamındaki çocuk haklarının tam olarak hayata geçirilmesinin kısmen Devletlerin nasıl etkileşimde bulunduğuyla bağlı olduğunu vurgulamaktadır. İklim değişikliği, kirlilik ve biyolojik çeşitlilik kaybı, Devletlerin birlikte çalışmasını gerektiren, çocuk haklarına yönelik küresel tehditlerin acil örneklerini temsil etmekte ve tüm ülkelerin mümkün olan en geniş çaplı iş birliğini ve etkili ve uygun bir uluslararası müdahaleye katılmalarını gerektirmektedir.²⁵ Her Devletin uluslararası iş birliği yükümlülükleri kısmen kendi durumuna bağlıdır. İklim değişikliği bağlamında bu tür yükümlülükler, farklı ulusal koşullar ışığında, sera gazının tarihsel ve güncel emisyonları ve ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ile Devletlerin ilgili kapasiteleri dikkate alınarak uygun şekilde yönlendirilir;²⁶ gelişmiş Devletlerden geliştirmekte olan Devletlere, Sözleşme'nin 4'üncü maddesine uygun olarak teknik ve mali yardımı zorunlu kılar.

²⁴ 5 sayılı (2003) genel yorum, paragraf 60.

²⁵ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, önsöz ve İnsan Hakları Konseyi'nin 26/27 ve 29/15 sayılı kararları.

²⁶ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, önsöz ve madde 3(1); Paris Anlaşması,

madde 2(2); ve İnsan Hakları Konseyi'nin 26/27 ve 29/15 sayılı kararları.

Devletler, çocuk hakları ve çevresel durum tespiti prosedürlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik standartların uygunluğu için uluslararası çapta iş birliği yapmalıdır.

92. Genel olarak, gelişmiş Devletler, uluslararası kabul görmüş iklim ve biyolojik çeşitlilik finansmanı hedefleri doğrultusunda, yeşil teknolojinin transferini kolaylaştırarak ve çevresel tedbirlerin finansmanına katkıda bulunarak, gelişmekte olan ülkelerdeki kesişen küresel çevre sorunlarını ele almaya yönelik eylemleri desteklemeyi taahhüt etmişlerdir. Sözleşme, Devletlerin uluslararası azaltım, uyum ve kayıp ve zarar stratejileri de dahil olmak üzere küresel düzeyde çevre ile ilgili kararlarında temel olmalıdır.²⁷ Bağışçı Devletlerin çevreyle ilgili programları hak temelli olmalı, uluslararası çevre finansmanı ve yardımı alan Devletler ise bu yardımın önemli bir kısmını özellikle çocuk odaklı programlara ayırmayı göz önünde bulundurmalıdır. Uygulama kılavuzları, Devletlerin çocuk hakları yükümlülüklerini dikkate alacak şekilde gözden geçirilmeli ve güncellenmelidir.

93. Devletler, uluslararası çevre finansmanı mekanizmaları ve uluslararası örgütler tarafından desteklenen çevresel tedbirlerin çocuk haklarına saygı göstermesi, bu hakları koruması ve proaktif bir şekilde yerine getirilmesi çabalarını içermesini sağlamalıdır. Devletler, Sözleşme'ye ve Sözleşme'nin İhtiyari Protokollerine uygun olarak, çevreye ilişkin yeni projelerin planlanması ve uygulanmasına çocuklara yönelik zarar riskini değerlendirme standartları ve prosedürlerini entegre etmeli ve zarar risklerini azaltacak tedbirler almalıdır. Devletler, bu bağlamda çocuk hakları ihlallerine karşı etkili yasal yollara erişime olanak tanıyacak prosedür ve mekanizmaların oluşturulmasını ve uygulanmasını desteklemek üzere iş birliği yapmalıdır.

94. Devletler, kırılgan durumdaki kişilerin maruz kaldığı çevresel zararlara yönelik küresel müdahalelerin oluşturulması ve finansmanı konusunda iyi niyetle iş birliği yapmalı ve çevreyle ilgili risklere karşı belirli hassasiyetleri ışığında çocukların haklarının korunmasına özellikle dikkat etmeli ve iklim değişikliğinin hem ani hem de yavaş başlangıçlı biçimlerinin çocuklar, toplulukları ve ülkeleri üzerindeki yıkıcı etkisinin ele almalıdır. Devletler, silahlı çatışmaların sebep olabileceği çocuklara yönelik çevresel zararların azaltılmasına olumlu katkıda bulunacak çatışma önleme ve barışı sürdürme çabalarına yatırım için iş birliği yapmalı ve barışı sağlama ve barış inşası konularında çocukların görüşlerini dikkate almalıdır.

V. İklim değişikliği

A. Azaltım

95. Komite, insan haklarına yönelik yükümlülükleri doğrultusunda sera gazı emisyonlarını azaltmak için tüm Devletlere acil toplu eylem çağrısında bulunur. Özellikle geçmiş ve mevcut büyük emisyon salıncıları, azaltım çabalarına öncülük etmelidir.

96. Küresel ısınmayı sınırlamaya yönelik uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesinde yeterli ilerleme sağlanamaması, çocukları daha yüksek sera gazı emisyonu konsantrasyonları ve bunun sonucunda ortaya çıkan sıcaklık artışlarıyla bağlantılı olarak sürekli ve hızla artan zararlara maruz bırakmaktadır. Bilim insanları, aşılmasının artık kaçınılmaz olduğu, çocuk hakları açısından vahim ve belirsiz riskler oluşturan eşik değerler olan taşma noktaları konusunda uyarılmaktadır. Taşma noktalarından kaçınmak, sera gazlarının atmosferik konsantrasyonlarını azaltmak için acil ve iddialı eylemler gerektirmektedir.

97. Azaltım hedefleri ve tedbirleri mevcut en iyi bilimsel bilgilere dayanmalı ve çocuklara yönelik zararı önleyecek şekilde en geç 2050 yılına kadar net sıfır karbon emisyonuna ulaşılmasını sağlamak üzere düzenli olarak gözden geçirilmelidir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 1,5°C üzerinde sınırlamak için yakın vadede azaltım çabalarını hızlandırmanın zorunluluğunu ve uluslararası iş birliği, hakkaniyet ve hak temelli yaklaşımların iddialı iklim değişikliği azaltım hedeflerine ulaşmada kritik öneme sahip olduğu ortaya koymuştur.²⁸

²⁷ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, madde 4(5); ve Paris Anlaşması, madde 9 (1).

²⁸ Bkz. <https://www.ipcc.ch/assessment-report/ar6/>.

98. Devletler, Sözleşme uyarınca azaltım tedbirlerinin uygunluğunu belirlerken ve bu tedbirlerin olası olumsuz etkilerini önleme ve ele alma ihtiyacını da göz önünde bulundurarak, aşağıdaki kriterleri dikkate almalıdır:

(a) Azaltım hedefleri ve tedbirleri, Sözleşme kapsamındaki çocuk haklarına nasıl saygı gösterildiğini, bunların nasıl korunduğunu ve yerine getirildiğini açıkça belirtmelidir. Devletler, ulusal katkı beyanlarını hazırlarken, sunarken ve güncellerken şeffaf ve açık bir şekilde çocuk haklarına odaklanmalıdır.²⁹ Bu yükümlülük, iki yıllık şeffaflık raporları, uluslararası değerlendirmeler ve gözden geçirmeler ile uluslararası istişareler ve analizler de dahil olmak üzere diğer süreçleri de kapsar;³⁰

(b) Devletlerin, Sözleşme ve uluslararası çevre hukuku kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla iklim değişikliğinin azaltımı konusunda bireysel sorumluluğu vardır. Paris Anlaşması'nda yer alan, küresel ortalama sıcaklıktaki artışın sanayi öncesi seviyelerin 2°C üzerinde tutulması ve 2030 yılına kadar sıcaklık artışının sanayi öncesi seviyelerin 1,5°C üzerinde sınırlandırılması yönünde çabaların sürdürülmesi taahhüdü de bu sorumluluk kapsamındadır.³¹ Azaltım tedbirleri, devam eden ve daha kötü hale gelen çocuk hakları ihlallerine karşı koruma sağlamak için gereken toplam azaltımlar ışığında, iklim değişikliğinin azaltılmasına yönelik küresel çabaların her bir Taraf Devlete düşen adil payını yansıtmalıdır. Her Devlet ve birlikte çalışan tüm Devletler, iklim taahhütlerini mümkün olan en yüksek hedef ve ortak fakat farklılaşmış sorumlulukları ve ilgili kapasiteleri doğrultusunda sürekli olarak güçlendirmelidir. Yüksek gelirli Devletler, ekonomileri çapında mutlak emisyon azaltım hedeflerini üstlenerek öncülük etmeye devam etmeli ve tüm Devletler, kendi ulusal koşullarının ışığında, çocuk haklarını mümkün olan en üst düzeyde koruyacak şekilde azaltım tedbirlerini geliştirmelidir;³²

(c) Birbirini izleyen azaltım tedbirleri ve güncellenen taahhütler, yıkıcı iklim değişikliğini ve çocuk haklarına verilen zararı önlemeye yönelik takvimin daha kısa olduğunu ve acil eylem gerektirdiğini akılda tutarak, Devletlerin çabalarının zaman içinde ilerlemesini³³ temsil etmelidir;

(d) Kısa vadeli azaltım tedbirlerinde, fosil yakıtların hızla ortadan kaldırılmasının geciktirilmesinin daha yüksek kümülatif emisyonlara ve dolayısıyla çocuk haklarına daha büyük öngörülebilir zarara yol açacağı gerçeği dikkate alınmalıdır;

(e) Azaltım tedbirleri, sera gazlarının gelecekte atmosferden kanıtlanmamış teknolojiler yoluyla uzaklaştırılmasını temel alamaz. Çocukların mümkün olan en kısa sürede haklarından tam olarak yararlanabilmelerini desteklemek ve doğaya geri döndürülemez zararların verilmesini önlemek için Devletler artık emisyonların hızlı ve etkili bir şekilde azaltılmasına öncelik vermelidir.³⁴

99. Devletler, zarar ve risk artışını önleyecek bir azaltım tedbiri olarak, düşük sera gazı emisyonu yollarıyla uyumlu olmayan faaliyetlere ve altyapıya yapılan yatırımlar için kamu veya özel aktörlere verilen sübvansiyonları durdurmalıdır.

100. Gelişmiş Devletler, kırılgan durumdaki çocuklara yardım amacıyla, gelişmekte olan ülkelere azaltım tedbirlerinin planlanması ve uygulanmasında yardımcı olmalıdır. Yardım, özellikle iklim değişikliğinin çocuklara vereceği zararın önlenmesine katkıda bulunacak mali ve teknik uzmanlık, bilgi ve diğer kapasite geliştirme tedbirlerinin sağlanmasını içerebilir.³⁵

²⁹ Paris Anlaşması, madde 4 (2).

³⁰ A.g.e., madde 14 (4).

³¹ A.g.e., madde 2 (1) (a); ve *Sacchi v.d. - Arjantin* (CRC/C/88/D/104/2019), paragraf 10.6. Ayrıca bkz. *Sacchiet vd. - Brezilya* (CRC/C/88/D/105/2019), *Sacchi vd. - Fransa* (CRC/C/88/D/106/2019) ve *Sacchi vd. - Almanya* (CRC/C/88/D/107/2019) ve *Sacchi vd. - Türkiye* (CRC/C/88/D/108/2019).

³² Paris Anlaşması, madde. 4 (4).

³³ A.g.e., madde 3 ve 4 (3).

³⁴ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, madde 4 (1) (h)–(j) ve (2) (b); Paris Anlaşması, önsöz ve madde 4 (8), 12 ve 13.

³⁵ Paris Anlaşması, madde 13 (9).

B. Uyum

101. İklim değişikliğinin çocuk hakları üzerindeki etkileri yoğunlaşırken, çocuklara ve toplumsal cinsiyete duyarlı ve engelliliği de kapsayan uyum tedbirlerinin ve ilgili kaynakların tasarlanması ve uygulanmasında keskin ve acil bir artış gerekmektedir. Devletler, su ve sanitasyon, sağlık hizmetleri, koruma, beslenme ve eğitim gibi çocuklara yönelik temel hizmetlerin mevcudiyeti, kalitesi, adilliği ve sürdürülebilirliği konusunda çocukların iklim değişikliğiyle bağlantılı kırılganlıklarını tespit etmelidir. Devletler, yasal ve kurumsal çerçevelerinin iklime dayanıklılığını arttırmalı ve kendi yetki alanları dahilindeki çocukların iklim değişikliğinin kaçınılmaz etkilerine uyumuna yardımcı olarak ulusal uyum planlarının ve mevcut sosyal, çevresel ve bütçe politikalarının iklim değişikliğiyle ilgili risk faktörlerini ele almasını sağlamalıdır. Bu tür tedbirler arasında örneğin, riske yatkın bağlamlarda çocuk koruma sistemlerinin güçlendirilmesi; su, sanitasyon ve sağlık hizmetlerine yeterli erişimin sağlanması; okul ortamlarında güvenliğin tesis edilmesi ve çocukların yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkına öncelik verilerek sosyal güvenlik ağlarının ve koruma çerçevelerinin güçlendirilmesi yer almaktadır. Sağlıklı ekosistemler ve biyolojik çeşitlilik de dayanıklılığın ve afet riskinin azaltılmasının desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

102. Afet risk azaltımı, hazırlıklı olma, müdahale ve iyileştirme tedbirlerini kapsayan uyum tedbirlerinde çocukların görüşlerine gereken ağırlık verilmelidir. Çocuklar, iklimle ilgili kararların hakları üzerindeki etkilerini anlayacak donanıma ve karar alma süreçlerine anlamlı ve etkili katılım fırsatlarına sahip olmalıdır. Uyum tedbirlerinin tasarımı veya uygulanması, küçük çocuklar, kız çocukları, engelli çocuklar, göç koşullarındaki çocuklar, Yerli çocuklar ve yoksulluk veya silahlı çatışma durumlarındaki çocuklar gibi yüksek risk altındaki çocuk gruplarına yönelik ayrımcılık içermemelidir. Devletler, iklim değişikliğinden etkilenen kırılgan durumdaki çocukların haklarından yararlanabilmesi için, bu kırılganlığın altında yatan nedenleri ele almak da dahil olmak üzere ek tedbirler almalıdır.

103. Uyum tedbirleri, geçim kaynaklarının sürdürülebilirliği, okulların korunması ve sürdürülebilir su yönetim sistemlerinin geliştirilmesi gibi hem kısa hem de uzun vadeli etkilerin azaltılmasını hedeflemelidir. Çocukların yaşama ve sağlık haklarını aşırı hava olayları gibi yakın tehditlerden korumak için gerekli tedbirler arasında erken uyarı sistemlerinin kurulması ve iklim değişikliğine bağlı tehlike riskini azaltmak amacıyla okul, su, sanitasyon ve sağlık altyapısı da dahil olmak üzere altyapının fiziksel güvenliğinin ve dayanıklılığının artırılması yer almaktadır. Devletler, kapsayıcı erken uyarı sistemleri, insani yardım ve herkes için gıda, su ve sanisyona erişim sağlamaya yönelik tedbirler gibi acil durum müdahale planları oluşturmalıdır. Uyarlanabilir tedbirlerin oluşturulmasında, Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi 2015-2030'da yer alan ilgili ulusal ve uluslararası standartlar da dikkate alınmalıdır. Uyum çerçeveleri, iklim değişikliğinin neden olduğu göç ve yerinden edilmeyi ele almalı ve bu konularda çocuk hakları temelli bir yaklaşımın benimsenmesine yönelik hükümler içermelidir. Aşırı hava olayları gibi iklim değişikliğinden kaynaklanan yakın zarar tehditleri durumunda, Devletler, çocukların, bakım verenlerinin ve toplulukların koruyucu tedbirler almasını sağlayacak tüm bilgilerin derhal yaygınlaştırılmasını sağlamalıdır. Devletler, çocuklar ve topluluklarında afet risk azaltımı ve önleme tedbirlerine ilişkin farkındalığı arttırmalıdır.

C. Kayıp ve zarar

104. Paris Anlaşması'nın tarafları, iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle bağlantılı kayıp ve zararların önlenmesi, en aza indirilmesi ve giderilmesinin önemine değinmişlerdir. İnsan hakları açısından bakıldığında, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli kayıp ve zararlara yol açmıştır.

105. İklimle ilişkili kayıp ve zararın çocukları ve haklarını etkileme biçimi hem doğrudan hem de dolaylı olabilir. Doğrudan etkiler, hem sel ve şiddetli yağışlar gibi ani başlangıçlı aşırı hava olaylarının hem de kuraklık gibi yavaş başlangıçlı olayların Sözleşme kapsamındaki hakların ihlaline yol açtığı durumları içermektedir. Dolaylı etkiler ise, Devletlerin, toplulukların ve ebeveynlerin, kaynakları eğitim ve sağlık hizmetleri gibi programlardan çevresel krizlerle mücadeleye doğru yeniden tahsis etmeye zorlandığı durumları içerebilir.

106. Bu bağlamda, kayıp ve zararın, azaltım ve uyumun yanı sıra iklim eyleminin üçüncü ayağı olarak kabul edilmesi kritik önem taşımaktadır. Devletler, insan hakları perspektifinden bakıldığında, kayıp ve zararın yasal yollara başvurma hakkı ve düzeltme, tazminat ve onarım da dahil olmak üzere zararın karşılanması ilkesiyle yakından ilişkili olduğunu dikkate almaya yönlendirilmelidir.³⁶ Devletler, Sözleşme kapsamındaki hakların kullanımını etkileyen kayıp ve zararların ele alınması için mali ve teknik yardım sağlamak amacıyla, uluslararası iş birliği de dahil olmak üzere tedbirler almalıdır.

D. İş dünyası ve iklim değişikliği

107. Devletler, iklim değişikliğiyle ilişkili çocuk haklarına yönelik ticari işletmelerin neden olduğu veya sürdürdüğü zararlara karşı koruma sağlamak için gerekli, uygun ve makul tüm tedbirleri almalıdır. İşletmelerin de iklim değişikliği bağlamında çocuk haklarına saygı gösterme sorumluluğu vardır. Devletler, işletmelerin emisyonlarını hızlı bir şekilde azaltmalarını sağlamalı ve finansal kuruluşlar da dahil olmak üzere işletmelerin, üretimle ve tüketimle ilgili faaliyetlerden ve değer zincirleri ve küresel operasyonlarla bağlantılı faaliyetlerden kaynaklananlar da dahil olmak üzere, iklim değişikliğinin çocuk hakları üzerindeki fiili ve potansiyel olumsuz etkilerini tespit etmelerini, önlemelerini, azaltmalarını ve bunları nasıl ele alacaklarını açıklamalarını sağlamak amacıyla çevresel etki değerlendirmeleri ve çocuk haklarına yönelik durum tespit prosedürlerini yürütmelerini zorunlu kılmalıdır.³⁷

108. Ev Sahibi Devletlerin, Devlet ile söz konusu davranış arasında makul bir bağlantı bulunması ve hak ihlallerine karşı etkili yasal yollara erişim sağlanması şartıyla, ticari işletmelerin ülke dışı faaliyetleri ve operasyonları bağlamında çocuk haklarına yönelik her türlü zarar ve iklim değişikliğiyle bağlantılı riskleri ele alma yükümlülükleri vardır. Bu, ulusötesi alanda faaliyet gösteren ticari işletmelerin, çocuk haklarını iklim değişikliğine bağlı zararlardan korumayı amaçlayan geçerli çevre standartlarına uyumuna yönelik iş birliğinin yanı sıra diğer Devletlerdeki soruşturmalar ve davaların icrası konusunda uluslararası yardım ve iş birliğinin sağlanmasını içerir.³⁸

109. Devletler, özellikle Devlete ait veya Devlet tarafından kontrol edilen işletmeler ile Devlet kurumlarından önemli miktarda destek ve hizmet alan işletmeler tarafından yenilenebilir enerji, enerji depolama ve enerji verimliliğine yönelik sürdürülebilir yatırımları ve bunların kullanımını teşvik etmelidir. Devletler artan oranlı vergilendirme planlarını uygulamalı ve kamu ihale sözleşmeleri için katı sürdürülebilirlik gereklilikleri benimsemelidir.³⁹ Devletler ayrıca yenilenebilir enerji teknolojisine erişimi ve bu teknolojilerin karşılanabilirliğini ve özellikle topluluk düzeyinde sürdürülebilir enerji ürünleri ve hizmetlerinin sunumunu arttırmak için enerji üretimi, yönetimi, iletimi ve dağıtımını üzerinde topluluk kontrolünü teşvik edebilir.

110. Devletler, ticaret veya yatırım anlaşmaları kapsamındaki yükümlülüklerinin, insan hakları yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetlerini engellememesini ve bu tür anlaşmaların, sera gazı emisyonlarında hızlı azalmaları ve iklim değişikliğinin nedenlerini ve etkilerini hafifletmeye yönelik olarak yenilenebilir enerjiye yatırımın kolaylaştırılması gibi diğer tedbirleri desteklemesini sağlamalıdır.⁴⁰ Anlaşmaların uygulanmasıyla bağlantılı olarak iklim değişikliğinin çocuk hakları üzerindeki etkileri düzenli olarak değerlendirilmeli ve uygun olduğu şekilde düzeltici tedbirlerin alınmasına olanak sağlanmalıdır.

³⁶ A/77/226, paragraf 26.

³⁷ 16 sayılı (2013) genel yorum, paragraf 62.

³⁸ A.g.e., paragraf 43 ve 44.

³⁹ A.g.e., paragraf 27.

⁴⁰ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin ticari faaliyetler bağlamında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme kapsamındaki Devlet yükümlülüklerine ilişkin 24 sayılı (2017) genel yorumu, paragraf 13.

E. İklim finansmanı

111. Hem uluslararası iklim finansmanı sağlayıcıları hem de alıcı Devletler, iklim finansmanı mekanizmalarının Sözleşme ve Sözleşme'nin İhtiyari Protokolleri ile uyumlu, çocuk hakları temelli bir yaklaşıma dayanmasını sağlamalıdır. Devletler, iklim finansmanı mekanizmalarının çocuk haklarını desteklemesini ve ihlal etmemesini güvence altına almalı, çocuk hakları konusundaki yükümlülükler ile ekonomik kalkınma gibi diğer hedefler arasındaki politika tutarlılığını arttırmalı ve Hükümetler, bankalar dahil finansal kurumlar, işletmeler ve başta çocuklar olmak üzere etkilenen topluluklar gibi iklim finansmanının çeşitli paydaşlarının rollerinin sınırlarının iyi belirlenmesini sağlamalıdır.

112. Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi ve ilgili kabiliyetler doğrultusunda, iklim değişikliğiyle mücadele çabalarında Devletlerin ulusal koşullarının dikkate alınması gereklidir. Gelişmiş Devletler, Devletlerin iklimle ilgili uluslararası taahhütleri doğrultusunda, çocuk haklarını koruyan bir iklim eyleminin finansmanı konusunda gelişmekte olan Devletlerle iş birliği yapmalıdır. Özellikle, sürdürülebilir kalkınma da dahil çeşitli finansman mekanizmaları arasındaki bağlantıya rağmen, gelişmiş Devletler tarafından sağlanan iklim finansmanı şeffaf olmalı, çocuk haklarını destekleyen diğer mali akışlara ek olarak çifte sayım gibi takip zorluklarından kaçınılması da dahil olmak üzere uygun şekilde muhasebeleştirilmelidir.

113. Gelişmiş Devletlerin mevcut iklim finansmanı açığını acilen ve toplu olarak ele alması gerekmektedir. İklim finansmanının, uyum ve kayıp ve zarar tedbirleri aleyhine azaltıma çok fazla yönelen mevcut dağılımı, daha fazla uyum tedbirine ihtiyaç duyulan ortamlarda yaşayan ve uyum kısıtlılıklarıyla karşı karşıya kalan çocuklar üzerinde ayrımcı etkilere sahiptir. Devletler, küresel iklim finansmanı açığını kapatmalı ve uyum, azaltım, kayıp ve zarara ilişkin tedbirler ile teknik yardım ve kapasite geliştirme gibi daha geniş uygulama araçları dikkate alınarak tedbirlerin dengeli finansmanını sağlamalıdır. Devletlerin gerekli toplam küresel iklim finansmanını belirlemesi, özellikle çocukların ve haklarının korunmasına yönelik olarak toplulukların belgelenmiş ihtiyaçlarına göre yapılmalıdır. Gelişmekte olan ülkelere sağlanan iklim finansmanı, çocuk hakları üzerindeki olumsuz etkilerden kaçınmak için kredi yerine hibe şeklinde olmalıdır.

114. Devletler, başta çocuklar olmak üzere etkilenen toplulukların, çocuk hakları ihlallerine dair şikâyetle bulunma imkânları da dahil olmak üzere, iklim finansmanı ile desteklenen faaliyetlere ilişkin bilgilere erişimini sağlamalı ve kolaylaştırmalıdır. Devletler, yararlanıcı toplulukların, özellikle de çocukların katılımını arttırmak amacıyla iklim finansmanına ilişkin karar alma sürecini devretmeli ve çocuk haklarının ihlal edilmesine yol açabilecek tedbirlerin finansmanını önlemek ve ele almak için iklim finansmanının onaylanmasını ve uygulanmasını çocuk haklarına yönelik etki değerlendirmesine tabi tutmalıdır.

115. Çocuklar, Devletlerin toplu eyleme geçmesini talep etmektedir. Bu genel yorum için istişarede bulunulan iki çocuğa göre: "Tüm ülkelerin Hükümetleri iklim değişikliğini azaltmak için iş birliği yapmalıdır." "Bizi tanımları, 'sizi dinliyoruz; bu sorunla ilgili yapacaklarımız işte bunlar' demeliler."⁴¹

⁴¹ Bkz. <https://childrightsenvironment.org/reports/>.